

آرایش سازه‌ای و ساخت موضوعی جمله‌های خبری زبان فارسی از منظر زبان‌شناسی شناختی

علی علیزاده (دانشگاه بیرجند)

علی‌اکبر مجیدی (دانشگاه بیرجند)

al_aliz@yahoo.com, aliakbar@majidi.info

زبان‌شناسی شناختی مقوله‌های پایه و مفاهیمی همچون فضا و زمان، حس‌ها و اتّفاقات، موجودیت‌ها و فرآیندها، حرکت و مکان، نیرو و علیّت را در توصیف زبان مورد بررسی قرار می‌دهد. زبان‌شناسی شناختی مطالعه‌ی زبان را مطالعه‌ی استفاده از زبان می‌داند و بر این باور است هر زمان که در یک فعالیت زبانی وارد می‌شویم از منابع فرهنگی و شناختی زیادی استفاده می‌کنیم و با توانایی‌های شناختی خود از قبیل دیدگاه، زاویه دید و سازمان‌بندی پیش‌زمینه و پس‌زمینه که نقش عمده‌ای در سازمان‌دهی زبان و هماهنگ‌سازی اطلاعات دارند مدل‌ها و چارچوب‌ها را فراخوانی کرده و در ایجاد نگاهت‌های خلاق و شفاف‌سازی‌ها شرکت می‌نماییم.

به عقیده باک (۱۹۸۲) ساخت رویی زبان باید معنی زیرین مشخصی ارائه دهد که برای انجام آن به تبیین صحیح صرف و ساخت و ترتیب سازه‌ها به خصوص در بندها نیاز است. وی از هدفمندی ترتیب سازه‌ها و قراردادهای نحوی که باعث ایجاد نگاهت‌های منسجم می‌شوند یاد می‌کند و در عین حال بیان می‌دارد که تمامی زبان‌ها تا حدودی اجازه‌ی آزادی آرایش سازه‌ای در جمله‌های خود و به طور کلی‌تر بیان نحوی ایده‌ها و مفاهیم بسیار نزدیک به هم را می‌دهند. از طرف دیگر اگر کلمات قبل از سازه‌ای که باید در آن در مرحله‌ی بالایی ساخت نحوی استفاده شوند فراخوانی شوند، ممکن است این عملکرد به دلیل کمبود منابع پردازش با مشکل مواجه گردد. حال اگر این مسئله بخواهد درک پیام را با مشکل مواجه سازد، به میزان ایجاد مشکل، زبان برای سازگاری راه‌آزمایه به تغییر ترتیب سازه‌ها را در پیش گیرد. در این صورت حتی زبان‌هایی مانند انگلیسی که از آرایش سازه‌ای نسبتاً ثابت و محکمی در ساخت جمله‌های خود برخوردارند، برای آن راه‌حلهایی را در پیش خواهند گرفت. با توجه به آزادی آرایش سازه‌ها در زبان فارسی و امکان تغییر موضوع‌ها نسبت به گزاره، در این مقاله شرایط شناختی حاکم بر این تغییر و همچنین نقش زاویه دید در ایجاد معنی در فرآیند جمله‌سازی فارسی مورد بررسی قرار گرفته است. به نظر می‌رسد که اصل نزدیکی ون لنگندانک (۱۹۹۵) که ترتیب سازه‌ها را بر اساس شمایی بودن تبیین می‌کند نقش اساسی در تبیین ساخت موضوعی و جایابی متمم‌ها در آرایش سازه‌ای جمله‌های خبری فارسی داشته باشد. بر این اساس به نظر می‌آید که دو نیرو که در برخی موقعیت‌ها در مقابل یکدیگر قرار می‌گیرند بر تعیین ترتیب سازه‌ها اثر می‌گذارند. یکی انسجام در نگاهت‌ها که ترتیب سازه‌ای را به سمت حالت پیش‌فرض زبان می‌برد و دیگری اصل نزدیکی برای شمایی بودن بیشتر که ترتیب سازه‌ها را از ترتیب پیش‌فرض خود دور کرده و تغییر در چینش واژگان را در سطح جمله اجتناب‌ناپذیر می‌سازد.

منابع

- Bock, J. K. 1982. Toward a cognitive psychology of syntax: Information processing contribution to a sentence formation. *Psychological Review* 89: 1-47.
- Van Langendonck, W. 1995. Categories of word order iconicity. In *Syntactic Iconicity and Linguistic Freezes*. The Human Dimensions, M. E. Landsberg (ed), 79-90. Berlin: Mouton de Gruyter.